

Ulusal Havacılıkta 2025... ...TOMTAŞ'ın Yüzüncü Yıldönümü

Can EREL

Uçak Mühendisi

can.erel@canerel.com.tr

Bu yılın havacılığımız açısından yerini "Ulusal Havacılıkta 2025 Yılındaki Yüz Yıldönümleri" başlıklı makale ile paylaşmıştım; mesleğim ve kariyerim açısından, "Türkische Flugzeug und Motorenbau A.-G. | TOMTAŞ Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TOMTAŞ)" ilgili hazırlık gelişmeleri ve sözleşmenin imzalanması beni en fazla ilgilendiren olabilir.

TOMTAŞ'ın 1925 yılı içindeki önemli gelişmelerini, mevcut yayınlardan erişimimde olanları tarayarak, yaklaşık çeyrek yüzyıl görev yaptığım Eskişehir Tayyare Fabrikası penceresinden paylaşmak istedim:

Almanya ve Türkiye arasında geçmiş ilişkilerin de etkisi ile, Prof. Dr. h. c. Hugo Junkers'in sahibi olduğu, Junkers Luftverkehr GmbH havayolu şirketinin, Junkers Luftverkehr Türkei (JLT) olarak Junkers uçakları ile İstanbul-Ankara arasında seferlerine başlamasına izin verilmiş, 14 Şubat 1924'den itibaren İstanbul - Ankara arasında seferler yapılmıştır.

Alman Büyükelçisi seviyesinde 3 Mart 1924 günü imzalanan "Türk-Alman Dostluk Anlaşması" sonrası Alman havacılık sanayinin ülke dışında gelişimi yakın takibe alınmış, Türkiye'de hava ulaştırma ve tayyare fabrikası kurulması için hususunda (Junkers ve Frankoromen) bazı şirketlerin teklifleri alınmış ve değerlendirilmiştir.

JLT uçuş imtiyazı 1924 ortalarında son bulsa da Milli Müdafaa Vekaleti ile Junkers şirketi arasında görüşmeler 3 Temmuz 1924 günü başlamıştır.

Horst ZOELLER tarafından hazırlanan "Hugo Junkers" web sayfasında,

¹ "Tayyare ve Motor Türk A.Ş." isminin doğru kısaltılması "TvMTAŞ" olmalıdır; "TOMTAŞ" değil (Ocak 2026)

"1925 yılında Junkers, Türk hükümeti ile ilk Türk havayolu operasyonlarının kurulması konusunda görüşmelere başladı. Aynı yıl deneysel hizmetler başlatıldı. Bursa yakınlarındaki Eskişehir şehrinde bir bakım istasyonu kurulması gündemdeydi, ancak Türk hükümeti, yeni havayolu için gerekli uçakları ve gelecekteki hava kuvvetleri için askeri uçakları üretebilecek bir uçak fabrikasının kurulmasını da talep etti."

notunda açıklanan başlangıcı takiben hızlanan iş birliği çalışmalarında önemli bazı satır başları takip eden bölümde özetlenmiştir:

- 10 Nisan 1925 TOMTAŞ Protokolü (Niyet Mutabakatı)
- 22 Nisan 1925 TBMM'de "TOMTAŞ" Gizli Oturumu
- 25 Haziran 1925 Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (BIYIKOĞLU) Almanya ziyareti ve TOMTAŞ projesine Alman Hükümeti desteği talebi
- 5 Ağustos 1925 T.C. Hükümeti TOMTAŞ sözleşmesi için Maliye Vekili Hasan Hüsnü SAKA'ya
"Hükümetle müştereken bir Türk Anonim Şirketi tesisi ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin belirleyeceği yerde tayyare ve tayyare motoru fabrikası inşa etmek üzere, Junkers Flugzeugwerke GmbH şirketi ile bir anlaşma yapılması" yetkisi
- 15 Ağustos 1925 TOMTAŞ Protokolü, Kayseri ve Eskişehir Tesisleri ile ilgi (3.000.361 TL / 7 milyon DM) sözleşme ve Junkers taahhütlerinin taraflarca imzası (T.C. adına 1341 sayılı mukaveleyi Maliye Vekili Hasan Hüsnü (Saka), Junkers adına Direktör -TOMTAŞ'ta Junkers sorumlusu müdür olacak- Hans SACHSENBERG imzaladı)
- 15 Ağustos 1925 İmzalanan içeriğin bir anlaşma olarak Hükümete sunularak onaylatma görevini Maliye Vekili Hasan Hüsnü'ye veren 2347 sayılı kararname
- 7 Eylül 1925 T.C. Bakanlar Kurulu TOMTAŞ anlaşmasını kabulü
- 25 Ekim 1925 T.C. Başbakanlıkça TOMTAŞ Anlaşması onayı (2671 numaralı Kararname)

TOMTAŞ Merkezi (Anafartalar Caddesi, Ulus, Ankara)

Bu süreçte, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (BIYIKOĞLU) Almanya ziyareti ve TOMTAŞ projesine Alman Hükümeti desteği talep ederek bu yönde faaliyetleri başlatması, Cumhuriyet döneminde askeri havacılıktaki "Türk - Alman İşbirliği" başlangıcı da kabul edilebilir...

TOMTAŞ yapısı altında,

- "Hava Aracı Montaj Üretimi" işlevinde Kayseri Tayyare Fabrikası (KTF),
- "Hava Aracı Bakımı ve Geliştirmesi" işlevinde Eskişehir Tayyare Tamirhanesi (ETT), oluşturulmuştur. (ETT, TOMTAŞ'ın dolaylı desteği ile geliştirilen askeri bir tesistir)

Yönetim Kurulu Başkanlığını (Konya Milletvekili) Refik (KORALTAN) Bey'in, Şirket Müdürlüğünü Hans SACHSENBERG'in, Genel Sekreterliğini Mustafa Asım Turgut Bey'in yaptığı bir Ankara girişi olan TOMTAŞ ve bu girişime ait Kayseri ve Eskişehir konulu tesisleri, sahip oldukları değer in ötesinde Türkiye Cumhuriyeti gelişim sürecinde ülke sathında havacılık endüstrisi alanındaki İLKler olması ile sonrasında gelişecek yapı ve işlevlere etkileri nedeni ile doğru bilinmeleri ve özellikle hava – uzay ekosistemlerindeki karar vericiler başta, görev yapanların/yapacakların kavrayıp vefa ile anmaları gereken yapılardır.

Gelelim Eskişehir Tayyare Tamirhanesi'ne...

Aslında, bugün sahip olduğum bilgi, deneyim ve ilişkilerde, emanetimdeki varlıklarda önemli bir paya sahip...

...ve yaklaşık çeyrek yüzyıl görev yaptıktan sonra emeklilikle ayrıldığım bu ulu endüstriyel çınara vefa ile,

- Bu merkezin anlamlı sürdürülebilirliğini sağlayacak doğru bilinirliği geliştirebilmek,
- Sonuçta çok disiplinli bir yaklaşımla daha da ayrıntılı araştırmaların, ulusal ve uluslararası kanallarda yayımlanacak paylaşımların / platformlarda sunulacak yayınların yapılabilmesini düşündürebilmek,
- Bu merkezin, günümüzde gururumuz olan bazı kurum ve kuruluşların oluşumu ve hayata geçirilmesine etkisi ile toplumsal ve endüstriyel yaşamda sahip olduğu değer ve etkiyi ifade ederek geçmiş ve günümüzle ilgili ilgili toplumsal farkındalığın oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayabilmek,

amacı ile on yıllardır kütüphanemde, arşivimde ve aklımda olanları aynı yolda yürüdüğüm büyüğüm ve kardeşim meslektaşlarımın paylaşımları ve araştırmalarımla harmanlayarak,

Eskişehir Tayyare Tamirhanesi'nden 1'inci Hava Bakım Fabrikası'na...

Bir Havacılık Mabeti

Entelektüel Projeler

oldukça düşündürücü ve heyecan verici bir içerik hazırladım ve bu içeriği 2022 yılından sonra konferansa dönüştürmeye çalıştım. Amacım, bu konferansı ilk olarak beraber görev yaptıklarımın da katılımı ile o mabet içinde sunmak...

Ancak, TOMTAŞ'ın yüzüncü yılı hazırladığım "Bilgi Özeti" içerikte de o konferanstan birkaç alıntı ile tanıtmak isterim:

Kurtuluş mücadelesinde yapılandırılmış havacılık alt yapısının da katkısı ile,

- Garnizon birliklerinin malzeme ikmali için Afyon'dan nakledilenlerle yapılandırılan "Eskişehir Hava Deposu Müdürlüğü",
- Garnizondaki tayyare ve diğer araçların onarımı için İzmir Halkapınar Tayyare Tamirhanesi'nden gönderilenler ile Hava Meydanı'nın bir köşesine kurulan küçük bir Bessonneau Hangarı (taşınabilir kanvas tayyare hangarı),

ile Eskişehir Hava Garnizonu içinde oluşturulan yapı Kuva-yı Havaiye Müfettişliği emrinde ve Eskişehir Tayyare İstasyon Komutanlığı ile iş birliğinde müstakil olarak çalıştırılmaktadır.

TOMTAŞ anlaştmasının 1925 yılında yapılması sonrası, bu tesislere (demir iskelet ve tuğla duvarları ile bitişik) iki hangarın ilavesi ile 1926 yılında "Eskişehir Tayyare Tamirhanesi" faaliyete başlar.

Kuva-yı Hava'ye Mufettişliği tarafından oluşturulan girişim, zaman içinde TOMTAŞ, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 1'inci Tayyare Tabur Komutanlığı, Müdafaa-i Milliye Vekâleti Hava Müsteşarlığı, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 1'inci Hava Tümeni, Hava Kuvvetleri Komutanlığı (Kurmaya Başkanlığı ve sonra Hava Lojistik Komutanlığı), son olarak da Milli Savunma Bakanlığı iştiraki olarak oluşturulan Askeri Fabrika ve Tersane İşletme A.Ş. (ASFAT) yapısı altında faaliyet gösterir.

Bir Asır Sonra Eskişehir Tayyare Tamirhanesi

Bu yapının zaman içinde aldığı isimler,

1925 – 1928	<i>Eskişehir Tayyare Tamirhanesi, ETF</i>
1928 – 1930	<i>1'inci Tayyare Taburu Tamirhanesi, TTT</i>
1930 – 1942	<i>Eskişehir Tayyare Tamir Fabrikası, ETTF</i>
1942 – 1975	<i>Eskişehir İkmal Merkezi Genel Müdürlüğü, EİM</i>
1975 – 1988	<i>Eskişehir İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı, EİBM</i>
1988 – 2016	<i>1'inci Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı, 1.HİBM</i>
2016 -	<i>1'inci Hava Bakım Fabrika Müdürlüğü, 1.HBFM</i>

Eskişehir'in askeri havacılık (komuta-kontrol, operasyonel, endüstriyel ve eğitim) işlevleri açısından ulusal bir merkez haline gelmesi yöre entelektüel ve kültürel yapısına kısa zamanda etil yaratır, genel havacılık ve sivil havacılık alanların sağlanan gelişmelerle önce yurt genelinde ve zamanla da uluslararası pazarda söz sahibi ve önemli bir entelektüel kaynak olan havacılık şehri oluşur.

TOMTAŞ ve sayesinde oluşturulan Eskişehir Tayyare Tamirhanesinde geçen çeyrek yüzyılda dilimden düşmeyen

"Ne mutlu o toprağın insanına, o toprakta yaşayana ve bunun farkında olana..."

sözüm ile nokatalamak isterim; ayrıntıları heyecan içinde sunmayı beklediğim

Kaynakça:

- Hava Yüksek Mühendis Ön Yüzbaşı Raşit POR; "[Kayseri Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı Tarihçesi](#)"; Kayseri, Haziran 1983.
- Horst ZOELLER; "The Hugo Junkers Homepage - [TOMTAS - Tayyare Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi](#)", Mar 2004.
- Pul ve Posta; "[TOMTAS](#)".
- Can EREL; "[Havacılıkta Bugün](#)" Paylaşımları; Ankara, 2007.
- Can EREL; "[CAN'CA Türkiye'de Endüstrinin Gelişiminde İz Bırakanlar](#)" Kitabı; ISBN 9786051257532; Birinci Baskı, Ankara, Mart 2014.
- Can EREL; "[Ari Olabilmek – Eskişehir, Bir Havacılık Şehri \(1\)](#)"; Ankara, 8 Kasım 2017.
- Can EREL; "[Ari Olabilmek – Eskişehir, Bir Havacılık Şehri \(2\)](#)"; Ankara, 13 Aralık 2017.
- Can EREL; "[CAN'CA Havacılık Söyleşisi: Eskişehir ile Gelen\(ler\) - 2: 'Otomotiv & Havacılık'](#)"; Ankara, 20 Kasım 2019.
- Rıfat BAYRAK; "[Kayseri Tayyare Fabrikası](#)"; Birinci Baskı ISBN 9786058003125, Kayseri, Ağustos 2021.
- Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU, Hatice Özlem ÖZHAN, Yağmur HODANCI, Dr. Abdullah ERDOĞAN; "[Kayseri Uçak Fabrikası](#)"; Birinci Baskı ISBN 9786059117562; Kayseri, Kasım 2021.
- Can EREL; "[İsmail AŞANER Hatıraları \(Çocukluk, Gençlik ve Meslekî İçerik\)](#)"; Derleme; Mart 2022.
- Can EREL; "[Türkiye'nin Havacılık Seyri](#)"; Seminer Serisi; Ankara, 2023.
- Can EREL; "[CAN'CA Havacılık Söyleşisi: Dr. Fazıl AYDINMAKİNA ile 'Havacılığın Makinacı Aydını'](#)"; Ankara, 6 Aralık 2023.
- Can EREL; "[İlk Ticari Uçuşlar; Dünyada ve Türkiye'de](#)"; Ankara, 2025.
- Can EREL; "[Ulusal Havacılıkta 2025 Yılındaki Yüz Yıldönümleri](#)"; Ankara, 2025.
- Tan Gazetesi; "[Vefat eden eski Hariciye Nazırının Hayatından Notlar](#)"; İstanbul, 6 Şubat 1937.

Yaşasın Türk Tayyareciliği!